

BLADET FRA MUNNEN: Vern av vassdrag – holder verneplanen vann?

Under denne vignetten inviterer redaksjonskomiteen for VANN mennesker med meninger og tilknytning til vann og vannfagene til å presentere hjertesaker. Denne gangen er det Per Einar Faugli som er tildelt spalteplassen. Faugli er ansatt i NVE.

Jeg var medforfatter av boka ”Elver og vann – vern av norske vassdrag”, som ble utgitt i 1996. Daværende vassdrags- og energidirektør Erling Diesen avsluttet sitt forord med å håpe at boka ville ”føre til at vi alle tar bedre vare på våre elver og vann”. Han ønsket også økt kunnskapsnivå om disse elvene fordi dette ville gi bedre forvaltning av dem.

Alt i 1960 ble det reist spørsmål i Stortinget om det ikke burde utarbeides en landsplan for vassdrag som skulle vernes mot kraftutbygging. I min geografibok fra den tid stod det også at mye vann rant i havet til ingen nytte for samfunnet. Dette er altså mer enn 50 år siden. Forvaltningen av vassdragene har bydd på mange spennende utfordringer siden den gang når det er snakk om bruk og vern av vassdragene.

Ingen er i tvil om at Norges vassdragsnatur er enestående. Vann er viktig som ressurs historisk, kulturelt og økonomisk. Selv om vann er en fornybar ressurs, kan inngrep i elve- og innsjøsystemene forårsake betydelige skader som ikke innen rimelig tidshorisont kan repareres.

Elvene har i tusener av år vært gjenstand for utnyttelse fra menneskets side. Vann er livsviktig og elvene var viktige matfat og ferdsselsåre.

Etter hvert ble vannets krefter tatt i bruk. Møller, kverner, sagbruk, fløting osv. er tydelige dokumentasjon på samfunnets utvikling. Og i Norge renner det bekker og elver overalt. Landets rundt 4000 små og store vassdrag munner nesten alle ut i våre egne fjorder. Norge er vannlandet. Det er få vassdrag i Norge som renner upåvirket fra kilde til hav. Samfunnspåvirkningen er størst nederst i dalene, men de høyereliggende deler har et mer opprinnelig preg.

Med store høydeforskjeller var dette som skapt for en storstilt vannkraftutbygging i det 20. århundre. Resultatet var store inngrep i vassdragene og landskapet og med store negative virkninger på økosystemene. En omfattende debatt om norsk vannkraftutbygging startet så på 1960-tallet. Ord som naturvern, økologi og miljø kom inn i debatten og det ble aksjonert mot at nye vassdrag skulle berøres.

Stortinget gjorde sitt første verneplanvedtak i 1973 og det foreløpig siste vedtak i 2009. Ting tar tid. Dagens verneplan består av 388 objekter, som til sammen skal utgjøre et representativt utsnitt av Norges vassdragsnatur. Naturfaglig kunnskap har hatt en sentral plass i arbeidet, hvor det også ble lagt vekt på naturvern- og

friluftsjnteresser, fisk, vilt og kulturminner. Landbruksinteressene ble også vurdert samt at verneverdiene ble veiet opp mot vassdragets kraftpotensiale.

Stortinget poengterte at de utvalgte vassdrag med tilstøtende områder bør representere et variert tilbud av verneinteresser og typer av vassdragsområder, ha en rimelig fordeling på ulike landsdeler hvor vassdrag som betyr mye for mange mennesker prioriteres og noen bør være av betydelig størrelse. Fra start av var det klar at vassdragets nedbørfelt var den geografiske avgrensningen for det enkelte objekt. Ikke like lett å ta hensyn til dette. Noen steder har nok objektene blitt noe stykkevis og delt.

Inngrep medfører endringer i de naturlige prosessene. Skal vi kunne forstå konsekvensene av inngrep må disse vurderes opp mot en upåvirket referanse. Dette innebærer at et nett av nedbørfelt hvor vannsystemet er nærmest fri for tekniske inngrep, er et viktig fundament for verneplanen. Disse vassdrag omtales som referansevassdrag. Vern av referansevassdrag er også viktig ut fra formålet med å ta vare på naturmangfoldet. Her har Norge et internasjonalt ansvar. Typevassdraget er en annen gruppe vassdrag som det også var fokus på under utredningsarbeidet. Typevassdraget representerer et større antall vassdrag i den regionen det tilhører. I et land med så mangeartert og kompleks vassdragsnatur som i Norge, finnes det er rekke ulike vassdragstyper. Type- og referansevassdragene er da også sentrale innen forskning og i undervisningsøyemed på alle trinn. Vassdragsforskning er en del av landets kulturliv.

Vassdragene som var delvis utbygd på vernetidspunktet, ble vernet mot ytterligere kraftutbygging. Dette er en interessant gruppe vassdrag. Kraftutbyggingen selv har en viktig historisk dimensjon i seg og er viktig elementer for å vise samfunnsutviklingen og er dermed viktig å bevare, jf. NVEs arbeid med energi- og vassdragssektorens kulturminner.

Stortinget har forutsatt at verneverdiene i vernede vassdrag skal søkes ivaretatt også mot andre inngrep enn kraftutbygging. Gjennom Vannressursloven av 2000 har verneplanen blitt forankret i lovverket, jf. dens kapittel 5. Dette innebærer at alle sektormyndigheter har ansvar for å følge opp vassdragsvernet. Det er et faktum at i mange vassdrag er det gitt tillatelse til betydelige inngrep av ulike slag som veibygging, anlegg av kraftlinjer, masseuttak, drenering, tekniske innretninger for å bedre laksen vandring oppstrøms med mer. Verneverdier har gått tapt og verneplanen er blitt svekket.

Kvaliteten reduseres. I 2005 åpnet også Stortinget opp for konsesjonsbehandling av kraftverk i vernede vassdrag. Riktignok de små, men dog. Dette gjelder kraftverk med installert effekt opp til 1 MW, for Bjerkreimsvassdraget er grensen 3 MW. NVE har en streng praksis på å gi tillatelse til utbygging i vernede vassdrag. Det er fortsatt en forutsetning fra Stortinget at en eventuell utbygging ikke skal svekke verneverdiene i vassdraget. Men det er et faktum at for mange vassdrag spesielt på verneplan I og II er verneverdiene svakt dokumentert. Det haster derfor å få styrket dokumentasjonen nå når det er åpnet opp for konsesjonsbehandling. Det er bare å håpe at type- og referanseaspektet blir ivaretatt i denne sammenheng. Hvem taler egentlig vassdragenes sak og har ansvaret for å følge opp?

Har verneplanen høy nok kvalitet? Nepp. NVE har tidligere fremmet forslag om en gjennomgang av hele verneplanen for å heve dens status og verdi i nasjonal sammenheng. Men dette er ikke fulgt opp. Verneverdiene er med tidenes inngrep gått tapt eller forringet i noen objekter. Det er derfor å håpe at det blir foretatt en evaluering av objektene egnethet ut fra verneplanens intensjon. Vassdrag som ikke holder mål må tas ut og fristilles for andre formål. Vil dette skje i nærmeste fremtid. Det har jeg ingen tro på – dessverre.